

stranim sveučilištima, njegovim počecima i zastupljenošću lektorata makedonskoga jezika u Hrvatskoj koji pridonose popularizaciji makedonskoga jezika. Posljednja cjelina, čija su okosnica radovi o poučavanju hrvatskoga jezika, zaokružuje *Zbornik* ističući važnost uvođenja što više novih nastavnih metoda za razvijanje što uspješnije jezično-komunikacijske kompetencije te s naglaskom na važnosti funkcionalnoga učenja hrvatskoga jezika od najranije dobi ne zanemarujući dijalektalnu sastavnicu jezika.

Dvije knjige *Zbornika Petoga hrvatskoga slavističkog kongresa* potvrđuju važnost i potrebu za nastavljanjem sad već tradicionalnoga održavanja *Hrvatskih slavističkih kongresa*. *Zbornik Petoga hrvatskoga slavističkog kongresa* raznolikošću tematike pokazuje ulogu hrvatskoga jezika i književnosti te kroatistike kao znanosti unutar velike skupine slavenskih jezika s

kojima je već od najranije povijesti bio u doticaju. Ovaj *Zbornik* potvrđuje je autonomnosti i afirmacije hrvatskoga jezika i izvan njegovih granica, a rezultati istraživanja prikazani u 98 radova *Zbornika* dokaz su da su hrvatski i strani znanstvenici dorasli propitivanju, ali i rješavanju važnih jezikoslovnih problema te svjesni mogućnosti koje pruža analiza djela starije i novije hrvatske književnosti, osobito u usporedbi s drugim slavenskim književnostima. *Zbornik radova* najbolji je završetak velikoga organizacijskoga projekta *Petoga hrvatskoga slavističkog kongresa* te zajednički hvalevrijedan uspjeh ponajprije Uredništva *Zbornika*, ali i autora, suradnika te izdavača. Zahvaljujući svima njima nastavljen je tradicija izlazenja zbornika *Hrvatskih slavističkih kongresa*, stoga je ovaj *Zbornik* odista završetak koji predstavlja važnu kariku u promicanju hrvatskoga jezika, književnosti i kulture.

Darja Šupljika

RIJEČIMA I SLIKOM O GRADU

Ivan Braut, Nataša Šegota Lah, Marina Biti
**SENZORNA MAPA GRADA – RIJEKA,
JEZGRA, AMBIJENTI, IDENTITETI**

Rijeka, *Facultas*, 2012.

Pitanja koja se tiču formiranja identiteta, izgradnje kulturnih različitosti, građanskoga statusa te pripadnosti pojedinaca određenoj sredini već dulje zaokupljaju znanstvena polja humane i kulturne geografije. Knjiga *Senzorna mapa grada*, koju autorski potpisuju Ivan Braut, Nataša Šegota Lah i Marina Biti, navede-

nu problematiku sagledava kroz interdisciplinarna očista povijesti umjetnosti, teorije vizualnih umjetnosti, senzorne teorije te studija jezika. Riječ je o knjizi sačinjenoj od tri zasebna autorska teksta koji se međusobno isprepliću u svome glavnom interesu, a on je grad Rijeka. Time se ovo djelo ujedno naslanja na poznatu i

rado čitanu knjigu Radmile Matejčić *Kako čitati grad* (ICR, Rijeka, 1988), koja je od svoga objavljivanja postala nezaobilazni bedeker prilikom obilaska ključnih riječkih punktova, ali i na manje poznatu studiju pod naslovom *Rijeka: baština za budućnost* (Ivan Rogić i dr., Grad Rijeka, Odjel gradske uprave za urbanizam, ekologiju i gospodarenje zemljištem, 1996). Oba navedena djela ponudila su raznovrsnu i široku optiku kojom je moguće sagledati kompleksnost jednoga grada, pritom je prvo bilo usmjereno na riječku prošlost, odnosno kulturnu baštinu, a drugo je svoj pogled posvetilo kompleksnom sagledavanju slike sadašnjosti kako bi se na osnovi nje mogla kreirati projekcija budućnosti grada. Knjiga koja je predmet ovoga prikaza objedinjuje dva navedena temeljna polazišta te istodobno progovara o gradu Rijeci kao prošlom, sadašnjem i budućem, odnosno kao lokalitetu o kojemu nije moguće pisati bez vizije njegove permanentne promjenjivosti.

U prvome tekstu pod naslovom *Evolucija gradske jezgre. Nastanak i distorzija referentne točke* Ivan Braut posvetio se problematiziranju pojma urbanoga središta. Autor gradsko središte apostrofira kao prostor najveće koncentracije javnih aktivnosti, kao mjesto susreta javnog života ljudi. U svome radu on na primjeru grada Rijeke navodi kako su kulturno-povijesne silnice djelovale na formiranje, razvoj i evoluciju centra, ali također navodi i uzroke zbog kojih gradski centar u našoj suvremenosti sve više gubi svoju nekadašnju funkciju središnjeg mjesta društvenog života i to zbog svoga postepenog širenja na rubne dijelove koji s vremenom preuzimaju funkcije gradskoga života (str. 14). Pojam središta Braut i šire kon-

tekstualizira pa zaključuje da i sam grad kao cjelina može biti središte u okviru neke regije ili pak u okviru nekih političkih, ekonomskih ili kulturnih silnica. To dvojno sagledavanje pojma centra potvrđuje i status Rijeke koja je tijekom svoje povijesti neprestano bila pod utjecajem nekoga snažnijega urbanog središta, ali je istovremeno i sama predstavljala centar regije kojemu gravitira kvarnerski dio sjevernojadranskog prostora. Braut nas u ostatku svoga rada provodi kroz kulturno-povijesni razvoj gradskoga centra Rijeke od antike pa do suvremenosti te navodi njegova ključna obilježja tijekom pojedinih povijesnih perioda, naglašavajući pritom da je u različitim povijesnim trenucima fizičko središte mijenjalo svoj opseg, značaj i izgled (str. 20). U tom dijakronijskom pregledu posebno mjesto zauzima 19. st., tijekom kojega se pristupa urbanističkome planiranju koje Rijeku približava izgledu najvažnijih europskih gradskih središta toga doba. To je ujedno i vrijeme kada u Rijeci, zbog njezina strateškog i ekonomskog značaja za ugarski dio Austro-Ugarske Monarhije, sve veću važnost dobiva luka. Stoga luka vrlo brzo postaje središte gradskoga života i novi centar grada. Razmještanje ključnih gradskih punktova još je razvidnije tijekom međuratnoga razdoblja u 20. st. kada je Rijeka podijeljena na dva politički odvojena dijela, koja su pripala različitim državama, jedan dio Italiji, a drugi Kraljevini Jugoslaviji. Iako je Rijeka kasnije ponovno ujedinjena, autor argumentirano zaključuje da je tijekom druge polovice 20. st. zamjetan proces „gubljenja centra” u dotadašnjem smislu. Riječ je o fenomenu uvjetovanom demografskim promjenama, doseljavanjem stanovništva te samim

time promjenom njegove dotadašnje strukture, izmjenama političkih i ekonomskih sistema, ali i nezaustavljivim globalizacijskim procesima (str. 32). Sve navedeno dovodi do formiranja gradskih mikrocelina s vlastitim centrima, a također je primjetan i trend strukturiranja specijaliziranih gradskih punktova, pa tako primjerice Trsat prepoznavamo kao centar obrazovanja, a Kantridu kao centar sportskih aktivnosti. Međutim, postojanje takvih mikrocelina ne isključuje potrebu za „glavnim” gradskim centrom kojemu te manje cjeline i dalje gravitiraju te koji osim toga predstavlja i osnovnu referentnu točku života jednog grada, odnosno ljudi koji u njemu žive.

U svome autorskom prilogu pod naslovom *Ambijentalna vrijednost. Rekonstrukcija izgubljenih mjesta na polju bržnosti* Nataša Šegota Lah posvećuje se fenomenu ambijentalnosti. Autorica objašnjava da je ambijentalna vrijednost nekog grada određena konkretnim identitetima. Pozivajući se na opreku o kojoj je i Erich Fromm pisao, imati ili biti, autorica pokazuje da je *biti* uvijek povezano s *imati*, odnosno da *ne-imati* znači *biti na tuđi način* (str. 56). Taj je zaključak iznimno važan za razumijevanje tvorbe nekoga ambijenta, jer ako pojedincu nije dano pravo da sam oblikuje vlastiti ambijent, on je prisiljen živjeti u nečemu što mu je strano. Drugim riječima, navedena eksplicacija potvrđuje da je oblikovanje identiteta nekoga grada ujedno i oblikovanje identiteta (a time i života) njegovih građana. Ako govorimo o ambijentalnosti određenog grada, onda govorimo o arhitekturi koja sačinjava njegovu temeljnu prostornu okosnicu te time tvori *Gesamtwerk* (totalno djelo). Stoga je ambijentalna devasta-

cija uvijek ujedno i simbolička devastacija građana nekog grada. Šegota Lah zaključuje da ambijentalnost kao estetsko, moralno i socijalno pitanje čuva vrijednost te da „rad na njezinu očuvanju podrazumijeva znanje što takva vrijednost jest” (str. 61). Referirajući se na teorijske postavke humane geografije (prvenstveno na Yi-Fua Tuana, odnosno njegovo djelo *Prostor i mjesto*), autorica u nastavku problematizira distinkciju između pojmova mjesto i prostor. Iako se ta dva pojma u svakidašnjem govoru poimaju kao sinonimi, humani ih geografi razlikuju sugerirajući pritom da je riječ o srodnim, ali značenjski odjelitim pojmovima. Ključno je obilježje gradskih prostora da se u njima ne potiče zadržavanje, već prolaženje, dok su mjesta humanizirani prostori koji se definiraju i odražavaju kao polja bržnosti (str. 70). Prostor je negostoljubiv te odbija strahopoštovanjem, on ne navodi na ostanak, već na što brže kretanje. Tako, primjerice, Manuel Castells u svojoj knjizi *Uspom umreženog društva* (Golden marketing, Zagreb, 2000) ističe da su svijet mjesta koji sačinjavaju omeđena mjesta punih značenja kao što su dom, grad, regija ili pak nacionalna država, istisnuli prostori čija su ključna obilježja brzina, heterogenost i protok. Riječ je o fenomenu koji je sastavni dio globaliziranoga svijeta u kojemu mjesta bivaju transformirana u prostore kako bi mogla udovoljiti zahtjevu što bržeg protoka ljudi i robe. Dakle, tržišni interesi upravljaju transformacijom mjesta u prostore, ali i, kako autorica ističe, njihovom transformacijom u potrošnu robu namijenjenu turističkoj konzumaciji (str. 71). Upravo je potrošnja ključni čimbenik zbog kojega se i artefakti prošlih vremena u sadašnjosti prezenti-

raju na određeni način. Tako autorica skreće pažnju da teoretičari humane geografije upozoravaju na dvostruka mjerila suvremene upotrebe prošlosti. Naime, njihova optika baštinu razotkriva kao suvremenu verziju prošlog, ili kako autorica poentira: „stvaramo baštinu koja nam je sada potrebna, markirajući aspekte važnosti po određenim, aktualnim kriterijima” (str. 76). Tvorba, odnosno konstrukcija reprezentacije prošlog iz te se vizure nadaje kao artifičijelna kreacija koja treba služiti određenim interesima, najčešće tržišno motiviranima.

Treći i ujedno završni tekst knjige, onaj Marine Biti pod naslovom *Arhitektura ljudskih relacija. Identitet kroz prizmu literarne konstrukcije znanja*, na najbolji se način nadovezuje na zaključak iz prethodnoga jer u svojem primarnom interesu ima problematizaciju također jednog konstrukta – riječkoga kulturnog identiteta. Kao ključne pojmove koji služe markiranju navedena identiteta u periodu nakon raspada Jugoslavije autorica navodi sljedeće riječi: „alternativnost”, „bunt”, „opozicija”, „karneval”, „rock”, „provokacija”. Pozivajući se na rezultate sociološko-demografskoga istraživanja Rijeke, koje su iznijeli Ivan Rogić, Vesna Lamza-Posavec, Mladen Klemenčić i Rafaela Kovačević-Pašalić u već spomenutoj studiji *Rijeka: baština za budućnost*, autorica konstatira da su Riječani zbog niza društvenih i gospodarskih razloga tijekom 1990-ih bili obilježeni „manjkom kulturnopovijesne samoidentifikacije” (str. 99). Navedeno je dovelo do pada interesa za povijesnoumjetničkom baštinom te porastom interesa za neposrednom, življenom kulturom. Drugim riječima, od nekadašnjeg čitanja grada, koji je kao uzorni mo-

del sagledavanja urbane baštine uspostavila Radmila Matejčić, identitetsko se reprezentiranje Rijeke usmjerilo na načine življenja grada s nukleusom interesa u formama *alternativnosti* koji se tada u širem nacionalnom prostoru prepoznaje kao distinktivni element naspram drugih urbanih središta. Time nije došlo samo do *umnažanja čitanja*, već i do konstituiranja *novih načina čitanja* čime je problematika riječkog identiteta razmještena s primarno estetičko-prostorne na pretežito konceptualno-ideološku razinu (str. 100). Međutim, takav zaključak nužno nas ne dovodi do manihejske opozicije dobro-loše, već samo osvješćuje da je svaki pokušaj uspostave (urbanoga) identiteta artifičijelan te da se ne može vršiti bez ostatka. U nastavku se Biti oslanja na razmatranja suvremenih teoretičara prostora koji za centralno mjesto svojih promišljanja uzimaju utjecaj *senzorno-perceptivne dimenzije ljudskog iskustva* na sve oblikovne procese koji se odvijaju u gradskim sredinama. Autori koje Biti navodi (Edward Howes, Susan Stewart i Alain Corbin) prostor sagledavaju kao *multiautorski*, *multirelacijski* i *multisenzorni* tekst koji u sebi objedinjava reakcije svojih mnogobojnih tvorca na konkretne izvanjske poticaje. Iz toga proizlazi da je i sam grad *živ organizam* koji egzistira pogonjen energijom ljudskih života koji se u njemu odvijaju, ali i energijom svoga prirodnoga okruženja koja ga oblikuje. Tako shvaćen grad nije moguće sažeti u slogan, već jedino kao biće koje egzistira u svojoj istosti bivajući za svakoga pojedinca *nešto drugo* (str. 100). Dakle, prema tome definiranje grada postaje hermeneutički problem (ili zadatak) za svakoga njegova građanina ponaosob. Tako demokratski shvaćen

gradski identitet nemoguće je kontrolirati iz bilo kakvog centra moći te grad postaje, kako autorica u jednom podnaslovu navodi, *multiautorska knjiga*. Za ilustraciju te teze autorici je sjajno poslužio kao primjer projekt pod naslovom „Riječka enciklopedija – Fluminensia”, koji je pokrenut na društvenoj mreži Facebook. Da citiramo samu Biti, riječ je „o zbirci dokumenata najrazličitijih vrsta, od povijesnih fotografija do onih aktualnih, koje predočavaju lokalitete, zgrade, ljude, krajolike, detalje arhitekture, izložbe slika, faksimile knjiga i povijesnih dokumenata, pisma, razglednice, grafite, mape, spomenare, reklame, novinske isječke, značke, blagdane i obične dane, recepte, maske, godišnja doba, kućne predmete, ambleme, grbove, motorna vozila, igre, plovila, poeziju, slogane, životinje, hranu, crteže, ambijente, ugođaje, karikature, stripove, pamflete, predstave...” (str. 107). Međutim, ono što je za grupu ljudi koja sudjeluje u izradi i održavanju te stranice najvažnije, jest komponenta interaktivnosti. Upravo interakcija među članovima grupe osigurava potrebnu dinamiku koja reflektira živost samoga grada, a sadržajna raznolikost i vrijednosna nehijerarhiziranost priloga kontributora pokazuju svu snagu personaliziranoga ispisivanja značenja koja građani na koncu pripisuju svome

gradu (što potvrđuju tekstualni i slikovni prilozi na str. 110–112. preuzeti s navedene stranice Facebooka).

Knjiga *Senzorna mapa grada* obimom nije velika, ali tekst koji sadrži iznimno je gust i sadržajan, a odlučimo li pratiti brojne referencije koje su autor i autorice u njega unijeli, postaje i recepcijski izazovan te tako zrcali strukturu samoga grada koja je uvijek otvorena, koja se uvijek širi i koja je u permanentnoj mijeni. Ono što ovu knjigu čini posebnom svakako su bogati slikovni prilozi trojice riječkih fotografa: Ranka Dokmanovića, Zdravka Kopasa i Dražena Šokčevića. Tako se ova knjiga otkriva ne samo kao multiautorska već i kao multimedijalna, a međuodnos slike i teksta predstavlja i potvrđuje međuzavisnost čina viđenja i čina komentiranja. Podsjetimo se što je zapisala Susan Sontag u svojoj slavnoj knjizi *O fotografiji* (Naklada EOS, Osijek, 2007): „Skupljanje fotografija skupljanje je svijeta.” Dodajmo tom zaključku da je slika svijeta bez teksta nijema. Pravo na svijet ili pak grad, svejedno je, dobivamo svojim angažmanom u njemu, a on se ostvaruje u činu interpretiranja. Ova je knjiga korak u smjeru interpretacije, dobrodošao putokaz za oblikovanje značenja po mjeri svakog participanta u životu grada.

Saša Stanić